

EVE MIKONE ja PÄIVI LAINE

Deskriptiivisanojen merkitysten hahmottamista mahdollistavat kielelliset keinot suomessa ja virossa

1 Johdanto

Kuvailevasta eli ekspressiivisestä sanastosta on 2000-luvulla saatu melko runsaasti uutta tutkimustietoa ja uusia näkökulmia tarkastella kielen ekspressiivistä järjestelmää (esim. Voeltz–Kilian–Hatz 2001; Mikone 2002; Jarva 2003; Jääskeläinen 2013; Abelin 2015; Jürvetson 2015; Kim 2019; Akita 2021; Dingemanse 2023; Van Lier 2023). Ekspressiivinen sanasto voidaan luokitella imitatiiviksi, onomatopoeettiseksi tai deskriptiiviseksi, ja kuvailevuus on kaikkien näiden sanaryhmien tärkeä ominaisuus (näkemystä termeistä ks. Jarva 2003, 61–62; Jääskeläinen 2013, 6–13; Kim 2019, 18–23; Dingemanse 2023, 446–467).

Kuvailevuus luonnehtii myös kielen neutraalia sanastoa, varsinkin adjektiiveja ja adverbeja. Koska neutraali sanasto on kielellisenä merkinä sopimuksenvarainen eli symbolinen, myös neutraalien sanojen kuvailevuus on symbolista sekä muoto- että merkitystasolla (Peircen semioottisesta merkkiteoriasta ks. Atkin 2023). Imitatiiveissa, onomatopoeettisessa ja deskriptiivisessä sanastossa esiintyvä kuvailevuus on erilaista. Lähimpänä toisiaan ovat imitatiivit ja onomatopoeettiset sanat, joissa kuvailevuus on ikonista sekä muoto- että merkitystasolla. Kuvailevuus näissä sanoissa on ääniä jäljittelevää ja matkivaa. Ilmiö tunnetaan äännesymboliikkana. (Hinton–Nichols–Ohala 1995.) Deskriptiivisten sanojen (myöhemmin *deskriptiivisana*) kuvailevuus on ikonista merkityksen tasolla ja indeksistä eli vihjeen antavaa muototasolla. Deskriptiivisanan ikoninen merkitystaso luo kohteestaan kuvan (esim. *löntystää*: 'kulkea hitaasti, kömpelösti, laiskasti: köpöttää, laahustaa' [SMS 2024]), kun taas indeksinen muototaso antaa sanan kuvailevuudesta vihjeen muttei kuvaa sanan varsinaista merkitystä. Muototason vihje eli indeksi kuitenkin vahvistaa sanan merkitystason ikonista kuvailevuutta. (Anttila 1974, 333–336; Anttila 1976, 128–129; Anttila–Embleton 1995, 87–96; Mikone 2002, 130–131; Dingemanse 2023, 467.)

Deskriptiivisanojen muototason kuvailevuudesta tekee mielenkiintoisen se, että näissä sanoissa hyödynnetään tunnusmerkkisiä piirteitä (esim. tiettyjä äännteitä ja raken-teita), joiden ymmärtäminen voi olla kieli-intuition ja kielellisen luovuuden varassa. Tässä artikkelissa tarkastelemme kielenkäyttäjän keinoja päätellä deskriptiivisanojen merki-tyksiä suomessa ja virossa vain muototason perusteella ja ilman kontekstia. Testattavat sanat annettiin luettelona, eivätkä ne ole kielenkäytössä kovin yleisiä. Tutkimuksemme on vertaileva testiin perustuva deskriptiivisanojen merkitysten hahmottamisen analyysi. Vastaavaa kokeellista tutkimusta on vähän (Jürvetson 2014; 2015; Viimaranta 2020). Aiempi tutkimus on ollut etenkin aineistolähtöistä ja teoreettista (esim. Rytönen 1940; Länsimäki 1975; Koponen 1998; Mikone 2002; Jarva 2003). Viron kuvailevasta sanastosta on toistaiseksi tehty niukasti tutkimusta (Mäger 1959; Värvi 1965; Pölma 1967; Veldi 1997; Koponen 1998; Heinsoo–Saar 2015).

Artikkelin aineistona ovat 42 yliopisto-opiskelijan deskriptiivisanojen merkitysten luokittelut ja luokittelujen perustelut. Tehtävässä oli mukana 20 sanaa sekä suomesta että virosta, ja opiskelijoita pyydettiin jakamaan sanat neljään ryhmään oletetun merkityksen perusteella: 1) liikkua hitaasti, 2) liikkua nopeasti, 3) liikkua päämäärättömästi ja 4) liik-kua tai tehdä (jotain) ääntä tuottaen.

Keskitymme aineiston avulla seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

- Millä tavalla muototason indeksinen kuvailevuus auttaa ensikielen (suomi) ja lähisukukielen (viro) deskriptiivisanan ikonisen merkityksen päättelyssä?
- Millaisia muototason indeksejä vastaajat testisanoista hahmottavat?

Tutkimuskysymykset hyödyntävät Piercen merkkiteoriaa ikoneista, indekseistä ja symboleista (ks. Atkin 2023), sillä varsinkin deskriptiivisanojen asettumista merkkijärjes-telmään on tutkittu niukasti (ks. Mikone 2002, 129–131). Esittelemme artikkelissa ensin deskriptiivisanojen ominaispiirteitä ja taustoittamisen jälkeen havainnollistamme testi-aineiston avulla kielenpiirteitä ja päättelymekanismeja, jotka aktivoituvat deskriptiivi-sanojen merkitysten hahmottamisprosessissa.

2 Deskriptiivisanat ja kielellinen luovuus

Deskriptiivisanat nähdään nykytutkimuksessa kiistattomasti osana kielen sanastoa. Pe-rintainen kielen hahmottaminen yhdeksi järjestelmäksi ei ole osoittautunut riittäväksi, sillä sanastossa on (vähintään) kaksi toisiinsa kytkeytyvää järjestelmää: neutraali ja kuvai-leva. Molemmat järjestelmät toimivat vahvassa vuorovaikutuksessa: neutraali järjestelmä kattaa kulloisenkin kielen luonteenomaiset piirteet, kun taas kuvaileva järjestelmä hyö-dyntää kielen eri tasojen reunailmiöt ja poikkeukset. (Mikone 2002, 58–64.) Kieli on ko-konaisuus, ja järjestelmät toimivat jatkumoina: kuvailevaa järjestelmää ei voisi olla ilman neutraalia järjestelmää ja päinvastoin. Käsitys kuvailevista sanoista onkin muuttunut sen myötä, ettei niitä tarkastella vain yksittäisten ominaispiirteiden kautta vaan systemaat-tisena ja kaikki kielen osa-alueet kattavana järjestelmänä (Mikone 2001, 223–225; Jarva 2003, 69–87; Jarva 2008, 14–15). Anni Jääskeläinen (2013) on todennut tutkimuksessaan

suomen kielen imitatiivisanoista, että kieliopeissa imitatiivit on useimmiten sivuutettu kokonaan, minkä seurauksena saattaa olla vääränlainen kuva siitä, mitä kieli on. Imitatiivien ”ongelmana”, toisin kuin deskriptiivisanoilla, on se, että ne liikkuvat kielen rajoilla ja koettelevat sitä, mitä voidaan pitää kielenä. (Jääskeläinen 2013, 2.) Deskriptiivisanojen haasteeksi on nähty moninainen äänteellinen variointi, mikä aiheuttaa samankaltaisten sanojen runsaslukuisuutta. Tämän vuoksi on oletettu, että niitä voi keksiä kuka tahansa. (Keskustelusta ks. Kettunen 1927, 18–19; Rytönen 1940, 38–43; Anttila 1976, 127.)

Deskriptiivisanoissa kasautuvat sellaiset fonologiset, morfologiset, syntaktiset ja semanttiset piirteet, jotka ovat neutraalissa sanastossa epäsäännöllisiä ja tunnusmerkkisiä. Deskriptiivisanojen omaleimaisuus syntyy neutraalissa järjestelmässä vähemmän esiintyvien äänteiden ja äänneyhtymien suosimisesta sekä äänteellisestä variaatiosta (Kettunen 1927, 18–22; Ruoppila 1934, 23–28; Ruoppila 1935, 128–131; Anttila 1976, 128–131; Räisänen 1978, 335–336; Koponen 1998, 42–46; Jarva 2008, 21–23). Niissä esiintyy monimuotoista äännesymboliikkaa (Hinton ym. 1995, 1–11; Mikone 2002, 107–111; Kulonen 2010, 95–97). Deskriptiivisanoja luonnehtivat myös perheyhtäläisyys ja mahdollisuus muunnella sanaa tietyn kehyksen puitteissa (Anttila 1976, 131; Länsimäki 1988, 230–235; Mikone 2002, 102–106), omaleimaiset konstruktiot (Länsimäki 1975, 273–274; Jarva 2003, 76–78; Jarva 2020) ja muototason indeksisyys (Mikone 2002, 130). Deskriptiivisanojen merkitystason kuvailevuudelle on ominaista sanamerkityksen moninaisuus ja yksityiskohtaisuus sekä mahdollisuus soveltaa merkitys kontekstiin sopivaksi. Sanamerkityksessä esiintyvä synestesia eli eri aistihavaintojen sisältyminen sanamerkitykseen on myös yleistä (Hinton ym. 1995, 4–5; Dingemane 2023, 469). Kokonaiskuvan rakentuminen näistä ominaispiirteistä on edistänyt käsitystä deskriptiivisanojen järjestelmäluonteesta (Mikone 2002, 58–69; Larjavaara 2002; Jarva 2003, 61–88; Dingemane 2023, 466–470).

Deskriptiivisanojen käyttöön liittyy kielellistä luovuutta, koska puhuja voi luoda sanalle uuden merkityksen tai vastaanottaja voi tulkita sen omista lähtökohdistaan uudella tavalla (Zawanda 2006, 265). Deskriptiivisanojen merkityksen ikonisuus ja niiden käyttöön liittyvä luovuus hahmottuu piirtämisen metaforan kautta (Dingemane 2023, 473–474). Piirtäminen on luovaa, ja myös deskriptiivisen sanaston käyttämisessä, ymmärtämisessä ja tulkinnassa tarvitaan kielellistä luovuutta. Englanniksi on jo 1930-luvulla käytetty kielen kuvailevasta sanastosta nimitystä *picture words* (Westermann 1965, 187). Mark Dingemane (2023, 472) on esittänyt vertauksen, että kielen neutraali sanasto on kuin kirjan teksti, jota luetaan, kun taas kuvaileva sanasto on tekstin kuvitus. Kuvituksessa on aina tunnistettava kytkös tekstiin, mutta kuvituksessa käytetään vapautta ja luovuutta sekä korostetaan jotain tärkeäksi koettua tekstin ajatusta ja annetaan lisävahteita.

Kielellinen luovuus on osittain ennustamatonta, mikä ilmenee deskriptiivisanoissa monin keinoin: muototasossa esimerkiksi variaation runsautena ja sanamallien tai -kehysten loputtomalta näyttävältä kopiointina sekä ketjumaisina verkostoina eli perheyhtäläisyytenä (esim. Rytönen 1940; Länsimäki 1975, 273–275; Anttila 1977, 28–34; Räisänen 1978, 335; Mikone 2002, 102–107). Deskriptiivisanojen merkityksen monipuolisuus mahdollistaa myös luovuuden hyödyntämisen siten, että sanaa voi käyttää yllättävässäkin

kontekstissa. Deskriptiivisanojen avulla voi elävöittää kerrontaa, yllättää ja ylläpitää huomiota tai toisinaan kokeilla vastaanottajan kielitajun rajoja. Vastaanottajalla on vapaus ja mahdollisuus tehdä omia tulkintoja. On kielenkäyttäjän ja vastaanottajan luovuudesta kiinni, mitä kaikkea deskriptiivisanoista voi saada irti. Luovuutta tukee osaltaan deskriptiivisen sanaston runsaus: suomessa ja virossa on paljon sanoja ja muotteja, joita voi hyödyntää ja jalostaa omiin tarkoituspereihin sopiviksi. Esimerkiksi *Suomen murteiden sanakirjan* (SMS 2024) verkkoversiossa sanaa *puhua* on käytetty 239 verbin merkityskuvauksessa, *mennä* 285 verbin merkityskuvauksessa ja *syödä* 78 verbin merkityskuvauksessa¹. Viron murre-sanakirjan (EMS 2024) verkkoversiossa sanaa *rääkima* 'puhua' on käytetty 266 verbin merkityskuvauksessa, *liikuma* 'liikkua' 217 verbin merkityskuvauksessa ja *sööma* 'syödä' 238 verbin merkityskuvauksessa². Tähän aineistoon sisältyvät toki myös muut kuin deskriptiivisiksi luokiteltavat sanat. Vaikka kielenkäyttäjä ei voi hallita koko tätä runsautta, monipuolista sanastoa hyödynnetään, kun ilmaisuun tarvitaan lisäväriä.

3 Deskriptiivisanojen sanamerkityksen kuvailevuus

Deskriptiivisessä sanastossa on neutraalista poikkeava äänne- ja muotorakenne, mutta merkityksellä on tärkeä rooli siinä, hahmottuuko sana deskriptiiviseksi (vrt. määritelmä Rytönen 1937, 103; Mikone 2002, 117–124; Kulonen 2010, 235–236). Deskriptiivisanoissa fokusoidaan tarkoitteen huomiota herättävään ominaisuuteen tai ominaisuuksiin tai tarkoitteen omaleimaiseen tai normista poikkeavaan tapaan toimia. Samalla voidaan ilmaista puhujan mielipide tai luoda vaikeasta tai tabumaisesta aiheesta puhuttaessa kepeäkö tunnelma. (Ks. Länsimäki 1988, 233; Hahmo 1994, 263; Koponen 1998, 47; Mikone 2002, 117–129; Jarva 2003, 71–75.) Deskriptiivisanojen merkityksen ja tarkoitteen välinen suhde on ikoninen, sillä niiden merkitys kuvaa tarkoitteen keskeisiä piirteitä ja myös yksityiskohtia (Mikone 2002, 129).

Neutraaleilla sanoilla voidaan periaatteessa ilmaista kaikki tarvittavat asiat, joten deskriptiivisanat eivät ole kommunikaation kannalta välttämättömiä. Deskriptiivisanojen käyttö ei myöskään ole ainoa vaihtoehto puheen värittämiseksi. Neutraalejakin sanoja voi käyttää kuvaannollisesti, metaforisesti. Deskriptiivisanan käyttö on verrattavissa uuden metaforan käyttöön. Koska deskriptiivisanoja on samalle tarkoitteelle useita, kielenkäyttäjä pystyy valitsemaan omiin tarkoituksiinsa juuri oikeavivahtaisen sanan. Tarkoitteen kuvauksen lisäksi puhuja voi samalla vihjata omaan käsitykseensä puheena olevasta asiasta tai oman asennoitumisensa. (Koponen 1998, 46–48; Mikone 2002, 124–126; Jarva 2003, 74–76.) Aarni Penttilän (1922) termi *tunneaines* sopii kuvaamaan tätä deskriptiivisanojen merkityksen spesifiä ominaisuutta (ks. myös Mikone 2002, 124–126).

1 Sanakirja kattaa tällä hetkellä vain aakkosvälin *a–noukkia*, eli lopullisen kirjan aineistossa luvut ovat todennäköisesti suuremmat.

2 Sanakirjan tämänhetkinen verkkoaineisto sisältää aakkosvälin *a–roietu*.

Deskriptiivisanojen päämerkityksen parafrasina on aina neutraali sana, esimerkiksi suomen kielen *inkka* '(vikuroiva, kimeästi äännelevä) hevonen', *konakka* '(huono) hevonen', *hiesturi* '(harjaansa ja häntäänsä hankaava) hevonen', *limikko* 'hevonen (jonka ylä- ja alaleuan hampaat eivät syödessä osu vastakkain)' (SMS 2024) tai viron *krangli* '(vana, vilets) hobune' [vanha kurja hevonen], *kääbäts* '(vilets) hobune' [kurja hevonen], *kääl* '(tugev ja kiire) hobune' [vahva ja nopea hevonen], *hirsipukk* '(vägev, tuline) hobune' [voimakas, raju hevonen] (EMS 2024). Deskriptiivisanoilla siis kuvataan samoja asioita kuin neutraaleillakin sanoilla, mutta niihin sisältyy aina tarkoitteen ominaisuuden tai ominaisuuksien tai tekemisen tavan kuvaus. Periaatteessa ei ole konventiota sille, millaisia ominaisuuksia ja millä yhdistelmällä niitä kuvataan, mutta tiettyä säännönmukaisuutta ja tendenssejä on havaittavissa (Koponen 1998, 46–49; Jarva 2003, 74–76; Larjavaara 2007, 189). Deskriptiivisillä ja neutraaleilla sanoilla viitataan samoihin tarkoitteisiin. Ero niiden välillä syntyy siitä, millä tavoin ne viittaavat samoihin tarkoitteisiin. (Abelin 1999, 49–57; Mikone 2002, 118–129; Jarva 2003, 69–72.)

Deskriptiivisanan merkityksen kuvailevuuden avainominaisuuksia ovat 1) äännesymboliikan monimuotoinen hyödyntäminen; 2) tarkoitteen kuvaaminen eri ominaisuuksien yhdistelmällä siten, että ne muodostavat Ahti Rytkösen (1940) termein *merkityssikermän*; 3) useiden tarkoitteiden tai toimintojen kuvaaminen samalla sanalla sekä 4) vahva synestesia (Länsimäki 1987, 231; Mikone 2002, 113–115; Jarva 2003, 71). Deskriptiivisanat hyödyntävät odotetusti äännesymboliikkaa mutta skaalan abstraktimpaa ääripäätä, synesteettistä, konventionaalista ja metalingvististä äännesymboliikkaa (ks. tarkemmin Hinton ym. 1995, 1–11)³. Siksi deskriptiivisanojen muototason kuvailevuus eli indeksisyys antaa vain vihjeen, ettei kyseessä ole neutraali sana, muttei avaa deskriptiivisanan merkitystä. Lisäksi muototasolle ominaiset keinot (esim. kehykset, sanahahmot, muotit) saattavat tarkentaa merkitystä. (Lühr 1988; Länsimäki 1988; Abelin 1999.)

Synesteettistä äännesymboliikkaa pidetään universaalina ja sen toteutumista onomatopoeettisessa sanastossa voidaan pitää kielen yleispiirteenä. Ääniä kuvaavissa sanoissa synesteettinen äännesymboliikka toteutuu järjestelmällisesti: korkeat vokaalit kuvaavat esimerkiksi pienuutta, korkeutta, vähyyttä, nopeutta, heikkoutta sekä matalat ja väljät vokaalit taas suurta kokoa, matalaa ääntä, hitautta tai voimaa. Deskriptiivisessä ja neutraalissa sanastossa esiintyvä synesteettinen äännesymboliikka ei ole enää yhtä säännöllistä ja ennustettavaa. (Hinton ym. 1995.) Esimerkiksi suomen ja viron neutraaleissa sanoissa *tippa* ja *tilk* sekä suomen deskriptiivisanassa *lipotin* 'laiha, vetelä ruoka; lasten lyhyet sukset' (SMS 2024) ja viron deskriptiivisanassa *hilp* 'ohut, kulunut vaate' (EMS 2024) synesteettinen äännesymboliikka toteutuu. Seuraavissa suomen deskriptiivi-verbessä on kuitenkin väljiä vokaaleja, vaikka sanat tarkoittavat nopeaa toimintaa: *karattaa*, *hämmäyttää*, *lämmäyttää*. Suppeita vokaaleja sisältävät sanat *hituroida*, *kinnastella* tarkoittavat puolestaan hidasta toimintaa. (SMS 2024.) Virossa esimerkiksi *ajuma*,

3 Vrt. onomatopoeettisten sanojen äännesymboliikkaan, jossa äänellä kuvaaminen on yksioikoista ja ilmiö on universaali (Hinton ym. 1995).

atudama, *eerdama* ja *jöörima* tarkoittavat nopeaa toimintaa ja *iguma*, *hitvama* ja *jönima* kuvaavat hidasta toimintaa (EMS 2024). Veikko Ruoppila (1935, 131) on tuonut esille myös muita seikkoja, jotka deskriptiivisanan eri äännevarianttien valintaan voivat vaikuttaa: hänen esimerkeissään takavokaalista sanaa (*ala*) seuraa takavokaalinen (*lapittaa*), etuvokaalista (*läks*) etuvokaalinen (*lipittää*): *meä ala lapittoa, että lappoiset loiskua* vs. **meä ala lipitteä, että lappoiset loiskua*.

Konventionaalinen äännesymboliikka edustaa kielen abstraktia tasoa. Sitä luonnehtivat fonesteemit eli sellaiset kielen yksiköt, joissa hyvin pieni määrä foneemeja näyttäisi kantavan itsenäistä merkitystä tai vähintään merkitykseen liittyvää mielikuvaa (Householder 1946). Konventionaalista äännesymboliikkaa pidetään kielikohtaisena, kun taas synesteettistä äännesymboliikkaa pidetään universaalina. Kieli on joustava kommunikation työväline, ja siksi äännesymboliikkailmiöidenkin esiintyminen on liukuvaa perheyhtäläisyyttä; toisinaan konventionaalinen ja synesteettinen äännesymboliikka esiintyvät päällekkäin. (Hinton ym. 1995, 1–11; Kulonen 2010, 95–97.)

Deskriptiivisen sanaston sanasemantiikkaa luonnehtii tarkoitteen tai toiminnan kuvaaminen merkityssikerminä (Rytkönen 1940). Neutraalissa sanastossa samaa ilmiötä esiintyy paljon rajoitetummin. Neutraalissa sanastossa on esimerkiksi spesifejä lajinimityksiä, joissa tarkoitetta kuvataan eri näkökulmista. Silloin kyseessä ovat kuitenkin tarkoitteen merkityksen sovitut ominaisuudet, esimerkiksi viron ja suomen *mullikas* 'vuoden ikäinen vasikka', suomen *kyyttö* 'valkoselkäinen nauta', viron *tall* 'kasvuikäinen lammas'. Deskriptiivisanojen merkitykset voivat valikoitua eri ominaisuusyhdistelmistä ja olla hyvin yksityiskohtaisia kuvauksia (ks. Rytkönen 1940; Dingemanse 2023, 469). Kielenkäyttäjä voi valita käyttökontekstiin sopivan sanamerkityksen (vrt. neutraalin sanaston metaforat). Esimerkiksi suomen deskriptiivisana *hanakka* tarkoittaa muun muassa innokasta, ahnasta, persoa, ahkeraa, tomeraa, tukevaa, tarkkaavaista (SMS 2024). Lisäksi sama deskriptiivisana voi kuvata eri tarkoitteita, esimerkiksi ihmistä, eläintä, vaatetta tai työvälinettä, kuten *haleska* 'lapsi, kakara; viitta, kauhtana, löysä takki'; *hurkale* 'pitkä ihminen tai vaatekappale'. Toiminnoista varsinkin puhuminen, liikkuminen, syöminen tai työnteke ovat sellaisia, joita sama deskriptiivisana voi kuvata, esimerkiksi *hotlottaa* 'puhua joutavia; juosta', *kohkata* 'puhua joutavia; tarpeettoman touhukkaasta tekemisestä'. (SMS 2024.)

Kielenkäyttö osoittaa, että sanakirjoissa annettujen deskriptiivisanojen merkitysten lisäksi kielenkäyttäjä voi muokata sanojen merkityksiä tiettyyn kontekstiin sopiviksi (sanakirjojen toimittamisesta ks. Vanhatalo 2002, 330–331). Suomen sana *köpittää* ja sen rinnakkaismuoto *köpöttää* tarkoittavat *Kielitoimiston sanakirjan* mukaan 'kävellä lyhyin ja kankein askelin', ja myös *Suomen murteiden sanakirjassa* sanat tarkoittavat kulkemista, esimerkkilauseiden perusteella pääasiassa hidasta ja vaivalloista kulkemista (KS 2024; SMS 2024). *Köpittää*-verbiä voidaan kuitenkin käyttää myös nopean liikkumisen, lapsen liikkumisen tai pitkän työskentelyn merkityksissä, kuten seuraavissa Googlen avulla 17.2.2023 löydettyissä esimerkeissä:

Vielä se ukko elää köpittää.

Olen köpittänyt kunnan hommissa aivan vakavasti.

[Nimi] mennä **köpittää karkuun** ja tarvittaessa hyppää aidan yli.

*Niinpä teidänkin tyttö [pieni lapsi] varmasti viimeistään muutamana viikon päästä **köpittää meneen** parketillakin **kuin vanha tekijä** :).*

Köpittää-sanana merkitykseksi siis voidaan hyväksyä muitakin kuin sanakirjamerkityksiä: sanan perusmerkitys on **LIKKUMINEN** tai **TEKEMINEN**, joka voi olla esimerkiksi hidasta, nopeaa, vauhdikasta, tasapaksua, määrätietoista, rytmikästä, reipasta, iloista tai tylsää. Tällainen sanamerkityksen sikermäluonne liittyy vahvasti deskriptiivisanojen ominaisuuteen kuvata samalla sanalla useita eri tarkoituksia, varsinkin erilaisia toimintoja (Mikone 2002, 120–121). Sanan merkitys varmistuu vasta kontekstissa.

Synestesia on ilmiö, jossa samaa havaintoa koetaan yhtä aikaa eri aisteilla. Deskriptiivisanan merkityssikermään sisältyvä äänen läsnäolo ei tarkoita, että sana muuttuu onomatopoeettiseksi eli (luonnon)ääntä jäljitteleväksi. Ääni on mukana monissa toiminoissa, kuten syömisessä, puhumisessa ja liikkumisessa, ja siksi on odotuksenmukaista, että joidenkin deskriptiivisanojen sanamerkityksessä äänen mielikuva on läsnä, esimerkiksi *hoklenta* 'syödä äänekkäästi', *hänksättää* 'lonksua, pitää lonksuvaa ääntä; touhottaa, pitää turhaa ääntä' (SMS 2024; ks. myös luku 4.2 ja Larjavaara 2007, 188–189; Jürvetson 2014; 2015). Neutraali kuvaileva kieli voi välittää samanlaisia synesteettisiä kokemuksia, esimerkiksi *hyytävä hiljaisuus*, *kova valo*, *musta musiikki*. Deskriptiivisen sanaston omaperäisyyden selvittämisessä on valaisevaa ymmärtää, miten vahvasti synestesia on läsnä niiden sanamerkityksissä hahmoina, väreinä, liikkeinä ja ääninä.

Luvun alussa totesimme, että deskriptiivisanojen indeksinen muoto- ja ikoninen merkitystaso ovat yhtä tärkeitä. Seuraavaksi aineistomme analyysi havainnollistaa kielenkäyttäjän keinoja löytää indeksejä ja kytkeä muoto- ja merkitystasot toisiinsa ilman kontekstia.

4 Analyysi: Deskriptiivisanojen hahmottaminen merkitysryhmiin

4.1 Aineisto ja menetelmät

Tutkimuksemme aineisto on kerätty yliopiston perusopintojen kurssitehtävästä. Vastajat (N = 42) opiskelevat suomen kieltä, ja heillä on sen vuoksi jonkinlainen käsitys viron ja suomen kielisukulaisuudesta. He eivät kuitenkaan osaa viroa sillä tasolla, että viron kielitietous auttaisi heitä testissä. Valitsimme tehtävään 20 deskriptiivisanaa sekä suomen että viron murteista (SMS 2024; EMS 2024): suomesta *hitiä*, *hituroida*, *hiunata*, *hoklenta*, *horsaista*, *hotkeltaa*, *hyömytä*, *hyönytellä*, *häämäistä*, *iirestä*, *jävestiä*, *kamuuttaa*, *kapais-ta*, *kievahtella*, *klonkottaa*, *kopeltaa*, *kääjäillä*, *lorotella*, *luikaa*, *maduta* ja virosta *aetuma*, *johkatama*, *kargutama*, *kebima*, *kohvama*, *kooberdama*, *kõõbitsema*, *koogõlõmma*, *krüüps-mä*, *kärskima*, *kõõnma*, *larpima*, *loivama*, *lompsima*, *lõnkuma*, *loovima*, *ludima*, *mukõlda-ma*, *oduma* ja *oimerdama*. Opiskelijoiden tehtävänä oli ryhmitellä sanat neljään ryhmään: 1) liikkua hitaasti, 2) liikkua nopeasti, 3) liikkua päämäärättömästi ja 4) liikkua tai tehdä

(jotain) ääntä tuottaen. Lisäksi pyysimme opiskelijoita kirjoittamaan ryhmän valinnalle perusteluja.

Sanojen perusmerkitys (liikkuminen) oli siis kerrottu, ja opiskelijoiden tehtävänä oli päätellä vain merkitysvivahde (hidas, nopea, päämäärätön, ääntä tuottava) ja perustella ratkaisuaan. Sanat oli tarkoituksella valittu murre-sanakirjasta (SMS 2024) niin, etteivät ne meidän käsityksemme mukaan ole todennäköisesti opiskelijoille kovinkaan tuttuja edes ensikielessä (suomi), sillä halusimme testata, millaiset muototason piirteet auttavat merkityksen päättelyssä. Siksi vastaajat tekivät luokittelun sanan muototason pohjalta ja ilman kontekstia. Lisäksi testisanoissa saattoi olla harhaanjohtava synesteettistä äänne-symboliikkaa (ks. luku 3). Päämääränämme ei ollut testata sitä, tietävätkö opiskelijat sanakirjamerkityksiä, koska sanoilla on murteissa erilaisia ja jopa päinvastaisiakin merkityksiä. Tarkoituksenamme oli selvittää niitä kielellisiä piirteitä eli muototason indeksejä, jotka ohjaavat tai auttavat deskriptiivisanojen merkityksen hahmottamisessa.

Viron sanat pyrittiin valitsemaan niin, ettei suomen sanoista olisi niiden ryhmitelyssä ja perusteluissa suoraa apua. Tehtävän mielekkyyden takia sekä suomesta että virosta oli mukana yksittäisiä ainakin osalle opiskelijoista tuttuja murre-sanoja tai suomen avulla tunnistettavia sanoja, esimerkiksi *lorotella* ja *lompsima*. Tehtävään vastasi 42 opiskelijaa, ja aineisto tallennettiin Excel-tiedostoksi ilman vastaajien henkilötietoja.

Tarkastelemme merkitysryhmien luokittelua kvantitatiivisesti: olemme kiinnostuneita etenkin siitä, miten yhteneväinen yksittäisen sanan ryhmittely on, onko päättelyssä hajontaa ja jos on, millaista se on. Perusteluja tarkastelemme kvalitatiivisesti: millaista kuvailevuutta vastaajat nostavat esille muototason indekseistä, millaisia indeksejä he havaitsevat ja millainen rooli kielellisellä luovuudella päättelyissä on.

4.2 Havaintoja suomen deskriptiivisanojen merkitysten hahmottamisesta

Suomen sanojen luokittelu tehtiin tehtävässä ensin. Aineisto (20 sanaa, 4 merkitysryhmää, N = 42) jakautui melko tasaisesti kaikkiin neljään annettuun merkitysryhmään:

- liikkua hitaasti: 218 luokittelua,
- liikkua nopeasti: 203 luokittelua,
- liikkua päämäärättömästi: 185 luokittelua ja
- liikkua tai tehdä (jotain) ääntä tuottaen: 206 luokittelua.

Yhtään sanoista ei yksimielisesti luokiteltu vain yhteen edellä mainituista merkitysryhmistä, vaan kaikissa oli enemmän tai vähemmän hajontaa. Hajonnan perusteella sanat jakautuivat kolmeen pääryhmään:

- 1) Luokittelu yhteen merkitysryhmään: sanat, jotka suurin osa vastaajista luokitteli samalla tavalla
- 2) Luokittelu kahteen merkitysryhmään: sanat, joissa vastaajien kesken erottui kaksi merkitysryhmää
- 3) Luokittelu kolmeen tai useampaan merkitysryhmään: sanat, joiden merkityksen ryhmittely hajosi, eli vastaajat luokittelivat yksittäiset sanat siten, että ne jakautuivat kolmeen tai useampaan merkitysryhmään melko tasaisesti.

Tämä kvantitatiivinen tulos vahvistaa, miten joustavaa deskriptiivisanojen merkityksen päättelemisen on. Riippuu kielenkäyttäjän kielitajusta ja assosiaatioista, mihin merkitysalueisiin sana kiinnittyy. Testimme osoittaa kuitenkin myös tietynlaista kasaantumistendenssiä. Tarkastelemme seuraavaksi sanoja tarkemmin.

Pääasiassa yhteen merkitysryhmään (ryhmä 1) vastaajat luokittelivat sanat *hiunata*, *häämäistä*, *kapaista*, *lorotella* ja *maduta*. Näiden sanojen luokittelu on suurimmalla osalla vastajista sanakirjan merkityksen mukainen. Vastausten hajonta on kuvattu taulukossa 1.

Taulukko 1. Yhteen merkitysryhmään luokitellut sanat ja ryhmittelyn hajonta (N = 42).

Sana	Liikkua hitaasti	Liikkua nopeasti	Liikkua päämäärätömästi	Liikkua tai tehdä (jotain ääntä tuottaen)	Ei ryhmitelyä	Sanakirjassa annettu merkitys
<i>hiunata</i>	31	0	5	5	1	liikkua hitaasti
<i>häämäistä</i>	5	25	6	3	3	liikkua nopeasti
<i>kapaista</i>	0	40	0	2	0	liikkua nopeasti
<i>lorotella</i>	5	0	0	37	0	tehdä ääntä tuottaen
<i>maduta</i>	39	0	2	0	1	liikkua hitaasti

Yksimielisesti ryhmitellyt sanat (ryhmä 1) ovat sellaisia, joiden ryhmittelyperusteissa korostuu analogia eli samankaltaisuus ja niillä on vahva assosiaatio rakenteeltaan samanlaiseen sanaan. Käytämme näistä samankaltaisista sanoista nimitystä *verrokkisana*. Verrokkisanat eivät ole kaikilla vastaajilla samoja, mutta niissä on fonologista, morfologista ja semanttista samankaltaisuutta (sanamallit ks. Länsimäki 1988; metalingvistisellä tasolla kytkös perheyhtäläisyyteen ks. Mikone 2002, 102–104). Vastaajat mainitsivat ryhmän 1 perusteluissa seuraavia toistuvia verrokkisanoja:

hiunata: *hinata*, *hidas*, *hidastella*

häämäistä: *hotkaista*, *kahmaista*, *kähmäistä*

kapaista: *kipaista*, *kipittää*, *käväistä*

lorotella: *lorottaa*, *lorina*

maduta: *madella*, *maatua*, *mato*.

Perusteluissa tuotiin (*hiunata*-sanan kohdalla) esille myös sanan alun (*h-/hi*) ja sanojen *häämäistä* ja *kapaista* kohdalla johtimen (*-Aise-*) samankaltaisuus testattavan sanan kanssa. Sekä verrokkisanat että sanarakenteesta tehdyt havainnot (sanan alku, johdin

osoittavat, että tukena sanamerkityksen päättelyssä on analoginen muotti⁴. Kiinnostavaa on, että aineistomme ryhmässä 1 deskriptiivisanalle on esitetty verrokkisanaksi toinen deskriptiivisana silloin, kun testattavassa sanassa on deskriptiivisanojen muoteissa käytössä oleva johdin (-Aise-) (Lehtinen 1993; ISK 2004, § 370), esimerkiksi *kapaista: kipaista* ja *kävääistä*. Sellaisille sanoille, joilla silmiinpistävää deskriptiivijohdinta ei ole, on vastineena tarjottu neutraaleja sanoja, esimerkiksi *maatua, mato, hidas, hidastella*.

Lorotella-verbin perustelut olivat vastaajilla huomattavan samanlaisia, koska niissä korostui vahvasti veden ääni (*lorina*) ja verbi *lorottaa*. Vastaajista 37 luokitteli *lorotella*-verbin ääntä tuottavaksi ja viisi hitaaksi liikkumiseksi; kaikissa perusteluissa toiminnan merkitys kuitenkin kytkettiin veteen. Sanan *kapaista* luokittelu nopeaksi liikkumiseksi oli yksimielisintä (40 vastaajaa); päättelyssä auttoi yksiselitteinen johdin -Aise ja taajaan tunnettu verbi *kipaista*, joka mainittiin verrokkisanana 21 kertaa.

Ensimmäisen ryhmän verbeistä merkitysryhmien hajontaa on eniten *häämäistä*-verbissä. Vastauksissa on kahdenlaista päättelyä: Kun päättelyä on ohjannut johdin (-Aise)⁵ (25 vastausta), merkityksen tulkinta on sama kuin sanakirjamerkitys. Kun päättely on lähtenyt liikkeelle sanan äänneasusta ja varsinkin sanan alusta (*hää*-, pitkä vokaali, *hä*-), ohjautuu tulkinta toisenlaisiin merkityksiin kuin sanakirjassa, esimerkiksi 'hiippailla', 'hääräillä', 'häselätä', 'häröillä', 'laahustaa', 'hämää tekemistä'. Näissä päättelyissä on haettu äänteellistä samankaltaisuutta, joka on kuitenkin ohjannut kauemmas sanakirjamerkityksestä.

Havainnot osoittavat, että jo johdin yksinään antaa kapeasti rajatun merkityksensä vuoksi selkeän ja luotettavan muototason indeksin deskriptiivisanan ikonisesta merkityksestä tai merkitysvivahteesta. Deskriptiivisanan äänneasua tai sanassa esiintyvää äännesymboliikka ei ole yhtä yksiselitteinen muototason indeksi. Toinen mutta sattumanvaraisempi vihje sanan merkityksen ymmärtämisessä on se, löytyykö testattavalle sanalle osuvaa, taajaan tunnettua verrokkisanaa (mallia, muottia tai kehystä). Yksimieliset ratkaisut indikoivat, että deskriptiivisanan merkityksen päättelyt ovat yhteneväisiä sanakirjamerkityksen kanssa.

Yhteen merkitysryhmään luokittelemisen ei ollut aineistossa kovin tavallista. Yleisintä oli merkitysten jakautuminen niin, että luokitteluista erottui kaksi selkeää merkitystä (ryhmä 2). Tällaisia sanoja olivat *hitiä, hituroida, horsaista, hyönytellä, iirestä, jävestä, kievahdella, klonkottaa, kääjäillä ja luikaa* (ks. taulukko 2).

4 Deskriptiivisanojen suomalaisissa tutkimuksissa on käytetty termejä *malli, muotti, kehys* (esim. Lämsimäki 1988; ISK 2004 § 148).

5 ”Aise-johdokset ilmaisevat tyypillisesti hetkellistä tai lyhytkestoista tapahtumaa, Aise-johdostyyppi ei ole produktiivinen, mutta deskriptiiviverbien luonti tähän muottiin on mahdollista, esim. *horsaista, miukaista, pönnäistä, roimaista*” (ISK 2004, § 370).

Taulukko 2. Pääasiassa kahteen merkitysryhmään luokitellut sanat ja ryhmittelyn hajonta (N = 42; yksi vastaaja on luokitellut sanan *jävestiä* kahteen kertaan).

Ryhmä	Sana	Liikkua hitaasti	Liikkua nopeasti	Liikkua päämäärättömästi	Liikkua tai tehdä (jotain) ääntä tuottaen	Ei ryhmitelyä	Sanakirjassa annettu merkitys
a.	<i>hituroida</i>	26	4	10	1	1	liikkua hitaasti
	<i>hyönytellä</i>	18	0	16	4	4	liikkua hitaasti
	<i>kääjäillä</i>	10	1	27	3	1	liikkua hitaasti
	<i>jävestiä</i>	21	3	14	2	3	liikkua hitaasti
b.	<i>luikaa</i>	1	29	2	9	1	liikkua nopeasti
	<i>horsaista</i>	0	14	4	24	0	liikkua nopeasti
c.	<i>kievahdella</i>	2	3	23	12	2	liikkua nopeasti
d.	<i>klonkottaa</i>	10	2	1	29	0	liikkua päämäärättömästi
e.	<i>hitiä</i>	20	13	3	4	2	liikkua hitaasti
	<i>iirestää</i>	7	23	3	5	4	liikkua hitaasti

Pääasiassa kahteen merkitysryhmään luokitelluista sanoista erottuu viisi erilaista merkitysparia, joissa vastaajat luokittelivat sanalle valmiiksi annetun merkityksen (liikkumisen) joko

- hitaaksi tai päämäärättömäksi (4 sanaa)
- nopeaksi tai ääntä tuottavaksi (2 sanaa)
- päämäärättömäksi tai ääntä tuottavaksi (1 sana)
- hitaaksi tai ääntä tuottavaksi (1 sana)
- hitaaksi tai nopeaksi (2 sanaa)

Hitaan ja päämäärättömän merkitysten näkeminen samassa sanassa on loogista, koska riittävän hidas toiminta voi hahmottua myös päämäärättömäksi (ks. merkitysikermä Rytkönen 1940). Myös äänen yhdistäminen mihin tahansa liikkumistapaan on odotuksenmukaista. Mielenkiintoisinta on, että sanat *hitiä* ja *iirestää* hahmotettiin toisaalta hitaaksi ja toisaalta nopeaksi eli laadultaan täysin päinvastaiseksi liikkumiseksi (ks. synesteettisen äännesymboliikan ennustamattomuudesta luku 3). Ryhmän 2 deskriptiivisanojen merkityksen päättelyt eivät perustu enää yhtä vahvoihin äänne- tai muotoraken-teeltaan analogisiin verrokkisanoihin, vaan muottien ja mallien hajonta oli melko suurta.

Hitaaksi tai päämäärättömäksi luokitelluissa sanoissa (ryhmä a) merkitystä kuvaavia verrokkisanoja tai merkityksen selityksiä on paljon ja ne ovat hyvin erilaisia, esimerkiksi sanalle *kääjäillä* on esitetty merkityksessä 'päämäärätön liikkuminen' seuraavia perusteluja: 'kärkkyä, kuljeskella katselemassa'; 'maleksia, oleskella'; 'hengailla'; 'kaahailla';

'haahuilla', 'viivyttellä', 'notkua, hengailla, oleilla'. Ryhmän (a) sanojen merkityksperusteissa nousevat verrokkisanoja vahvemmin esiin merkityksen analogiat, joita kuvailtiin omin sanoin. Verrokkisanoissa ja merkitysanalogioissa näkyvät edelleen tulkintaa ohjailtavat johtimet (-ile-, -ele-) ja äänteellinen samankaltaisuus (ä, ö, pitkä vokaali). Esimerkiksi sanalle *jävestiä* on esitetty liikkumista kuvaavia luonnehdintoja, joiden mukaan se kuulostaa:

- ”samalta kuin maleksia, päämäärätön tunnelma”
- ”vähän siltä, että jää tekemään asioita, joita ei välttämättä tarvisi [!] tehdä”
- ”jotenkin jahkaamiselta ja hitaalta tekemiseltä, jolla ei ole agenda”
- ”siltä, että se tarkoittaa ikään kuin 'ei mitään hyödyllistä'”
- ”päämäärättömältä toiminnalta ja vaeltelulta”.

Taulukon 2 ryhmiä b, c, ja d yhdistää liikkumistavan ohella luokittelu ääntä tuottavaksi (liikkua hitaasti/nopeasti/päämäärättömästi tai ääntä tuottaen): *luikkaa, horsaista, kievahdella* ja *klonkottaa*. Äänen ja liikkumisen yhteys on odotuksenmukaista, koska liikkuminen usein aiheuttaa ääntä (ks. edellä luku 3). Toisissa perusteluissa korostuu liikkuminen, toisissa ääni. Vahvimmin ääntä kuvaavana sanana pidettiin verbiä *klonkottaa*: vastauksissa hahmotetaan järjestelmällisesti *klonk*-vartalo (*juuri*, ks. Koponen 1998, 52–58), ja siksi verbissä korostui äänen tuottaminen (29/42). Klonkottamisen hitaaksi liikkumiseksi mieltäneet vastaajat hahmottivat sanan merkityksen kapeasti ontumiseksi. Voidaan olettaa, että merkityksessä 'ontua', on juuren sijaan ratkaisevassa asemassa *nk*-äänneyhtymä, esimerkiksi *klenkata* (vrt. viron *lonkama* 'ontua')⁶. Samanlainen päättely toistuu tämän ryhmän muissakin verbeissä: Jos sanamerkityksen hahmottaminen on lähtenyt muototason indeksinä johtimesta (esimerkiksi *ele*, *-aise-*), on ensisijaiseksi luokitteluksi valikoitunut jonkinlainen liikkuminen. Jos perusteluissa nähdään muototason indeksinä yksittäinen äänne tai äänneyhtymä, luokitteluksi on valikoitunut äänen tuottamisen merkitys, esimerkiksi *horsaista*: 'kuorsata, korskahtaa, hörppiä' (*r* + konsonantti).

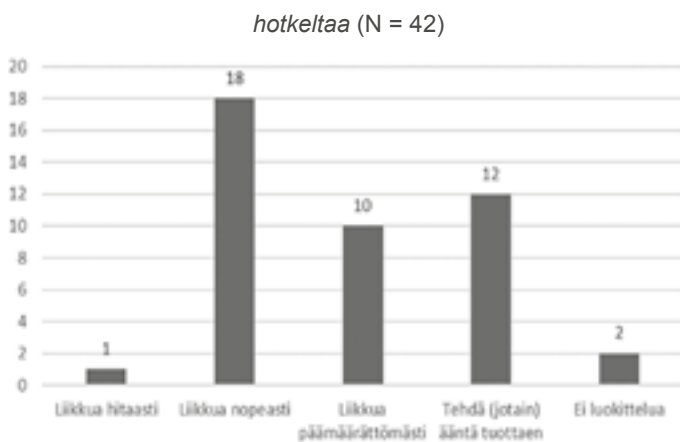
Taulukon 2 ryhmä e on yllättävä, koska vastaajat ovat valinneet päinvastaiset merkitykset: sanat *hitiä* ja *iirestä* luokiteltiin joko hitaaksi tai nopeaksi liikkumiseksi. Neutraalin sanaston verbit eivät kannaa päinvastaisia merkitysominaisuuksia, mutta dekreptiivi-verbille tämä on mahdollista. *Hitiä* ja *iirestä* tarkoittavat sanakirjan mukaan (SMS 2024) vain hidasta liikkumista, mutta osalle vastaajista niissä ovat korostuneet ominaisuudet, jotka ovat ohjanneet päinvastaiseen tulkintaan (liikkua nopeasti). *Hitiä*-sanassa on lyhyitä tavuja ja *i*:n toistoa, ja synesteettisen äännesymboliikan pohjalta nämä ominaisuudet voivat ohjata tulkitsemaan toiminnan nopeaksi (ks. luku 3). Synesteettinen äännesymboliikka näkyi *hitiä*-sanassa 13 vastaajan perusteluissa: ”lyhyt ja ytimekäs sana, josta tulee miellelyhtymä nopeaan”; ”lyhyt, nopeasti sanottavissa oleva sana”. *Iirestä*-sanassa nopean liikkumisen merkitys yhdistetään neutraaleihin sanoihin *kiire* ja *kiirehtiä*, joissa sananalkujen samankaltaisuus selittää assosiaation. Hitaasti liikkumisen perustelut ovat

6 Jos ajatellaan, että tällaisella *nk*-äänneyhtymällä olisi yleisesti tunnettu merkitys 'ontua', äänneyhtymä voisi olla fonesteemi-tutkimuksen mukainen fonesteemi (ks. Kulonen 2010).

hajanaisia ja niukkoja (esimerkiksi ”intuitio”), ja tämän sanakirjamerkityksen on valinnut vain seitsemän vastaajaa. *Hitiä*-sanan ’hidas’-perusteluissa korostui *hi*-alkuisuus, jota voisi tämän aineiston perusteella pitää ’hidas’-merkitystä kantavana fonesteemina (ks. Kulonen 2010), mutta SMS-aineiston perusteella kyseessä olisi hyvin epävarma fonesteemi⁷.

Taulukon 2 sanat osoittavat, että sanat voivat hahmottua kielenkäyttäjille hyvin erilaisten analogioiden ja assosiaatioiden kautta, ja siksi luokittelu ja perustelut ovat tässä ryhmässä hajanaisempia kuin taulukon 1 sanoissa. Deskriptiivisanojen hahmottamisessa intuitio ei ole aina auttanut ensikielisiä vastaajia päättämään sanakirjamerkitykseen, vaan päättely on luovaa ja kytkeytyy yksilön omiin mielikuviin ja kielitajuun. Vastaajalle vieraan deskriptiivisanan merkityksen päättelyssä haetaan luonnollisesti analogioita tutuista ja siten osuvilta tuntuvista neutraaleista tai deskriptiivisistä sanoista.

Suomenkielisten sanojen kolmannen ryhmän muodostavat sanat, joiden merkitysten päättelyssä oli suhteellisen tasaista hajontaa eikä yksikään merkitys noussut keskeiseksi. Nämä sanat oli luokiteltu ryhmistä 1 ja 2 poiketen vähintään kolmeen merkitysryhmään. Tällaisia sanoja olivat *hoklenta*, *hotkeltaa*, *hyömytä*, *kamuuttaa* ja *kopelta*. Kuvio 1 havainnollistaa ryhmän 3 sanojen tyypillistä jakautumaa *hotkeltaa*-verbin kohdalla.

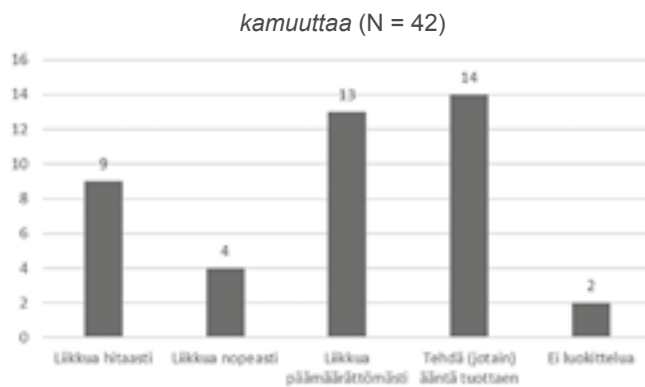
Kuvio 1. *Hotkeltaa*-verbin jakautuminen eri merkitysryhmiin (N = 42).

Murresanakirjassa *hotkeltaa* tarkoittaa ahmimista tai nopeaa kulkemista (SMS 2024). Vastaajien perusteluissa sekä nopea liikkuminen että äänen tuottaminen yhdistettiin melko yksimielisesti samaan malliin, *hotkia*-verbiin. Päämäärättömän liikkumisen perusteluissa mainittiin johdin, erilaisia verrokkisanoja ja intuitio.

⁷ Suomen murteiden sanakirjassa on 985 *hi*-alkuista verbiä, mutta niistä vain 48:ssa eli noin viidessä prosentissa on merkityksen selityksessä luonnehdinta *hidas* tai *hitaasti*. Fonesteemeista ei kuitenkaan ole selkeitä periaatteita siitä, milloin äänneyhtymää voidaan alkaa pitää fonesteemina (ks. Kulonen 2010).

Hyömytä tarkoittaa sanakirjassa muun muassa 'rynnätä, syöksyä, törmäillä sinne tänne; (mennä) touhottaa' (SMS 2024), ja vastaajatkin luokittelivat sen ensisijaisesti päämäärättömäksi liikkumiseksi (21 vastaajaa). Vastaajien perusteluissa korostuivat intuitio ja verrokkisanat, joissa esiintyi *y*, *ö* tai *yö*, esimerkiksi *rymytä*, *könytä* ja *hyöriä*. Osa vastaajista yhdisti *hyömytä*-verbin kuitenkin hitaaseen (12 vastaajaa) ja osa nopeaan liikkumiseen (7 vastaajaa). Vastaajat hahmottivat *hyömytä*-verbin hidasta liikkumista kuvaavaksi silloin, kun verbille hahmotettiin verrokkisanaksi *ryömiä* tai päättely lähti *h*-alkuisuudesta. Nopeaa liikkumista puolestaan kuvattiin verrokkisanoilla *vyöryä* ja *syöksyä*. Kaikkien merkitysryhmien päättelyjä ohjasi *yö*-äänneyhtymä.

Ryhmän 3 sanojen merkitysluokittelussa oli eniten hajontaa verbissä *kamuuttaa* (ks. kuvio 2): se luokiteltiin melko tasaisesti ääntä tuottavaksi tai päämäärättömäksi tekemiseksi, mutta myös luokittelua hitaaksi tai nopeaksi liikkumiseksi esiintyi jonkin verran. Muusta aineistosta poiketen tämän sanan ryhmittelyissä perustelut olivat erittäin yksilöllisiä eivätkä luokittelun lähtökohdat toistuneet. Sanakirjassa *kamuuttaa* tarkoittaa sekä vauhdikasta että äänestä liikkumista ja kolistelemista (SMS 2024).

Kuvio 2. *Kamuuttaa*-verbin merkitysryhmät (N = 42).

Kolmannen ryhmän sanojen luokittelussa oli paljon hajontaa, koska näille deskriptiivisanoille ei hahmottunut äänteellistä tai morfologista indeksiä eikä verrokkisanaa neutraaleista tai deskriptiivisistä sanoista. Huomiot tästä ryhmästä vahvistavat deskriptiivisanojen ominaisuuksien kuvausta (ks. luku 3); sanojen merkityskentät ovat murteissakin joustavia. Siksi deskriptiivisanoja on mahdollista käyttää luovasti omiin tarkoitukseen. Deskriptiivisanaa voi käyttää kontekstissa uudessa ja yllättävässä merkityksessä, jolloin ilmaisusta tulee tehokas ja hyvin kuvaava (ks. luku 3 ja etenkin esimerkki verbistä *köpittää*).

Suomen aineiston analyysi osoittaa, että deskriptiivisanojen merkityksen tulkinna on tilaa sekä päinvastaisille merkityksille (hidas–nopea), abstraktille merkitykselle (päämäärätön) että kuvitelmalle äänestä. Testissä tietyt merkitysraamat annettiin valmiina, mutta kielessä on deskriptiivisanojen merkitysalueita toki huomattavasti enemmän. Testimme osoitti, että muototason tieto ei riitä, vaan kontekstilla eli kerronnalla olisi ratkaiseva rooli deskriptiivisanan merkityksen avaamisessa varsinkin silloin, kun kielenkäyttäjä

ei tunne sanaa entuudestaan. Yleiskielen neutraalit sanat ovat ymmärrettäviä ilman kontekstia, esimerkiksi *siellä hän juoksee*. Sama pätee yleisesti tunnettuihin deskriptiivisanoihin, esimerkiksi *siellä hän hölköttää*, mutta vähemmän käytettyjen ja varsinkin puhujan luovasti käyttämien deskriptiivisanojen ymmärtämiseen tarvitaan kielitajun ja mielikuvituksen lisäksi kontekstia, jotta sanoma tulisi ymmärretyksi. Suomen murteissa deskriptiivinen sanasto on niin runsasta, että kuvailevien sanojen ymmärtämisen apuna voidaan käyttää koloratiivirakennetta (Rytkönen 1937; Jarva–Kytölä 2007; Larjavaara 2007, 189), josta sanan merkityskenttä selviää, esimerkiksi *siellä hän juosta/hiihtää luikkaa*.

4.3 Havaintoja viron deskriptiivisanojen merkitysten hahmottamisesta

Vastaajat luokittelivat viron sanat suomen sanojen tapaan melko tasaisesti kaikkiin neljään merkitysryhmään:

- liikkua hitaasti 231 luokittelua,
- liikkua nopeasti 175 luokittelua,
- liikkua päämäärättömästi 180 luokittelua ja
- liikkua tai tehdä (jotain) ääntä tuottaen 190 luokittelua.

Sanojen jakautuminen on samansuuntaista kuin suomenkielisessä aineistossa. Määrällisesti eniten luokitteluja on hitaassa liikkumisessa, kuten suomessakin. Loput merkitysryhmät ovat suunnilleen samansuuruisia.

Yhtään sanoista ei luokiteltu vain yhteen edellä mainituista merkitysryhmistä, vaan vironkieliset sanat jakautuivat samalla tavalla kolmeen ryhmään kuin suomenkieliset sanatkin:

- 1) Luokittelu yhteen merkitysryhmään: sanat, jotka suurin osa vastaajista luokitteli samalla tavalla
- 2) Luokittelu pääasiassa kahteen merkitysryhmään: sanat, joissa vastaajien kesken erottui kaksi merkitysryhmää
- 3) Luokittelu kolmeen tai useampaan merkitysryhmään: sanat, joiden merkityksen ryhmittely hajosi, eli vastaajat luokittelivat yksittäiset sanat siten, että ne jakautuivat kolmeen tai useampaan merkitysryhmään melko tasaisesti.

Hyvin yksimielisiä (ryhmä 1) vastaajat olivat yhdeksän sanan merkityksestä: nämä sanat olivat *kargutama*, *kebima*, *koogolomma*, *kriüpsmä*, *kärskima*, *loivama*, *lompsima*, *loovima* ja *lõnkuma*. Taulukossa 3 on kuvattu pääasiassa yhteen merkitysryhmään luokiteltujen sanojen hajonta ja sanakirjamerkitys.

Viron sanojen merkitysryhmistä vastaajat eivät olleet aivan yhtä yksimielisiä kuin suomen sanoista, vaan myös melko yksimielisesti määriteltyjen sanojen kohdalla on hajontaa suomen sanoja enemmän: esimerkiksi *kargutama*-sanana on luokitellut nopeaksi liikkumiseksi 31 vastaajaa mutta hitaaksi 1 vastaaja, päämäärättömäksi 3, ääntä tuottavaksi 5 ja jättänyt ryhmittelemättä 2 vastaajaa. Toisaalta yhden merkitysryhmän sanoja on enemmän kuin suomessa. Nämä sanat on pääosin ryhmitelty sanakirjamerkityksen mukaisesti tai lähelle sitä (liikkua hitaasti vs. liikkua päämäärättömästi).

Suomen sanojen tapaan yksimielisesti luokiteltujen sanojen miellelyhtymät ja kulloisenkin sanan verrokkisanat olivat vastaajilla hyvin samanlaisia. Verrokkisanat tulivat

Taulukko 3. Yhteen merkitysryhmään luokitellut viron kielen sanat ja ryhmittely hajonta (N = 42).

Sana	Liikkua hitaasti	Liikkua nopeasti	Liikkua päämäärättömästi	Liikkua tai tehdä (jotain) ääntä tuottaen	Ei ryhmitelyä	Sanakirjassa annettu merkitys
<i>kargutama</i>	1	31	3	5	2	liikkua nopeasti
<i>kebima</i>	7	23	4	3	5	liikkua nopeasti
<i>koogõlomma</i>	4	7	21	7	4	liikkua päämäärättömästi
<i>kruüpsmä</i>	2	3	4	31	3	tehdä jotain ääntä tuottaen
<i>kärskima</i>	2	4	3	30	3	tehdä jotain ääntä tuottaen
<i>loivama</i>	21	8	5	3	5	liikkua hitaasti
<i>lompsima</i>	29	7	1	5	0	tehdä ääntä tuottaen / liikkua päämäärättömästi
<i>loovima</i>	23	4	10	2	3	liikkua päämäärättömästi
<i>lõnkuma</i>	23	2	3	12	3	liikkua päämäärättömästi

suomen kielestä, ja oli yllättävää, miten osuvasti vastaajat löysivät viron sanoille ratkaisut suomen kielen avulla: esimerkiksi *kargutama* yhdistyi *karata*-verbiin, *kruüpsmä* verbiin *ryystää*, *lompsima* verbiin *lompia* ja *lõnkuma* verbeihin *lõnkottaa* ja *lõntystellä*. Poikkeuksellinen oli vain verbi *koogõlomma*, koska se tulkittiin päämäärättömäksi liikkumiseksi siksi, että sen kirjaimet olivat outoja tai hullunkurisia. Tässä tapauksessa oikeaan osunut tulkinta tehtiin vain muototason indeksin perusteella (ks. Larjavaara 2007; Jääskeläinen 2013). Tällainen päättely ei ollut aineistossa tavallista.

Pääasiassa kahteen merkitysryhmään (ryhmä 2) luokiteltuja viron sanoja on vain neljä: *aetuma*, *johkatama*, *mukõldama* ja *oimerdama*. Ryhmittelyn hajonta on esitetty taulukossa 4, josta voi todeta, että luokittelu ei suurimmalla osalla osunut sanakirjamerkitykseen. Kaikissa sanoissa 'liikkua päämäärättömästi' on valikoitunut toiseksi keskeiseksi merkitykseksi, vaikka se on vain *johkatama*-sanana sanakirjamerkitys. Viron verbien päämäärätöntä liikkumista vastaajat kuvasivat seuraavien suomen verrokkisanojen avulla:

aetuma: *ajelehtia*, *etuilla*, *astella*

oimerdama: *hoiperrella*, *kuljeskella*, *koikkelehtia*, *jahkailla*, *örveltää*

johkatama: *jahkailla*, *johtaa*

mukõldama: *mukeltaa*, *mökeltää*, *koheltaa*, *sählätä*.

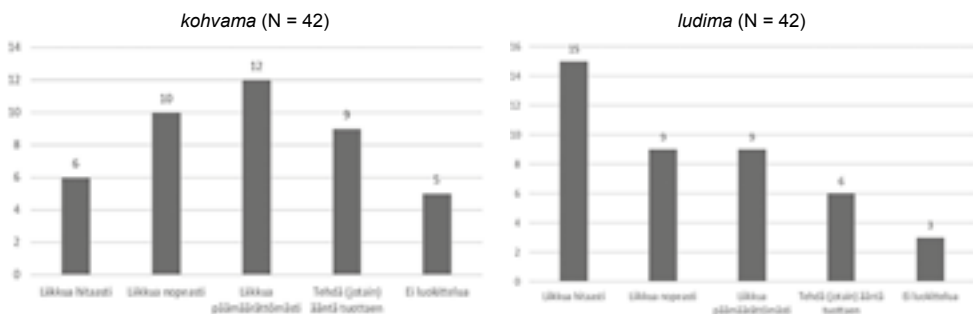
Ryhmän 2 sanojen perusteluissa ei esiinny lainkaan muoto-opillisia havaintoja, mutta jonkin verran kiinnitettiin huomiota alkuäänteisiin (*a-*, *j-*, *m-*), sanojen pituuteen, ja

joissakin vastauksissa kuvattiin konkreettisia assosiaatiota, esimerkiksi ”tulee mieleen aita-juoksu, sm aitoa”. Suomen verrokkisanan muotti on toisinaan osuva viron sanalle, esimerkiksi *muköldama*: *mukeltaa* tai *mökeltää*; *oimerdama*: *hoiperrella*. Toisissa verrokkisanoissa tällaista muotoanalogista yhteyttä ei kuitenkaan ole, esimerkiksi *muköldama*: *sählätä*.

Ryhmässä 3 merkitysluokittelut hajosivat kolmeen tai useampaan ryhmään. Aineistomme sanoista siihen kuuluivat seuraavat seitsemän verbiä: *kohvama*, *kooberdama*, *kööbitsema*, *köönma*, *larpima*, *ludima* ja *oduma*. Vastaajat eivät perustelleet luokitteluaan yhtä usein kuin edellisissä ryhmissä, ja perusteluissa oli havaittavissa epävarmuutta sekä yllättäviä huomioita, esimerkiksi *kohvama* luokiteltiin merkitysryhmään ’tehdä (jotain) ääntä tuottaen’, koska se ”muistuttaa suomen kielen sanaa kova” tai ryhmään ’liikkua nopeasti’ perustelulla ”kova alue, ei jää jumiin eli liikkuu nopeasti”. Sanoille ei ole löydetty suomesta yhteneväisiä verrokkisanoja, jotka auttaisivat tulkinnassa. Vastaajat eivät myöskään tehneet juurikaan huomiota sanojen äänneistä. Kuviossa 3 on havainnollistettu verbien *kohvama* ja *ludima* merkityshajontaa.

Taulukko 4. Pääasiassa kahteen merkitysryhmään luokitellut viron kielen sanat ja ryhmittelyn hajonta (N = 42).

Sana	Liikkua hitaasti	Liikkua nopeasti	Liikkua päämäärättömästi	Liikkua tai tehdä (jotain) ääntä tuottaen	Ei ryhmittelyä	Sanakirjassa annettu merkitys
<i>aetuma</i>	5	12	16	5	4	liikkua hitaasti
<i>johkatama</i>	16	6	15	5	1	liikkua päämäärättömästi
<i>muköldama</i>	3	3	12	17	7	liikkua nopeasti
<i>oimerdama</i>	5	2	17	14	4	liikkua hitaasti

Kuvio 3. *Kohvama*- ja *ludima*-verbien merkityshajontat (N = 42).

Ryhmän 3 sanojen tulkinnassa ei ollut apua suomen ja viron lähisukulaisuudesta. Tulos ei ole yllättävä, koska deskriptiivisanojen merkitys ei avaudu ensikielessäkään pelkästään äänneasun avulla (ks. Mikone 2002; vrt. Jarva 2003; Jääskeläinen 2013).

Deskriptiivisanoilla on kielikohtaista äännesymboliikkaa, mutta kuten artikkelimme suomenkielinen aineisto osoittaa, kielenkäyttäjät valitsevat erilaisia muototason indeksejä tai tulkitsevat samoja indeksejä eri tavalla. Ryhmän 3 sanoille selviä indeksejä ei löytynyt.

Vironkielisten sanojen luokittelujen perustelevaaminen oli vastaajille haastavampaa kuin suomenkielisten luokittelujen. Perusteluista nousivat esiin etenkin koko sanan pohjalta havaitut verrokkisanat, eikä sanojen äänteelliseen tai rakenteelliseen analyysiin juurikaan tartuttu. Suomesta löydetty verrokkisanat eivät ohjanneet kovinkaan hyvin sanakirja merkityksiin. Perusteluissa ei ollut suomen aineiston kaltaista monipuolisuutta ja yksityiskohtaisuutta, vaan luokitteluratkaisut tehtiin sattumanvaraisemmin kuin suomessa. Suomen ja viron tulokset poikkesivat toisistaan kuitenkin yllättävän vähän, koska päätteilyä auttoivat testissä valmiiksi annetut liikkumisen merkitysryhmät. Testisanojen äänneasu ei auttanut vastaajia merkittävästi päättelemään viron deskriptiivisanojen merkityksiä mutta ohjasi jonkin verran verrokkisanojen löytämistä.

5 Lopuksi

Tutkimuksemme testissä suomen ja viron deskriptiivisanat piti luokitella neljään merkitysryhmään: 'liikkua hitaasti', 'liikkua nopeasti', 'liikkua päämäärättömästi' sekä 'liikkua tai tehdä (jotain) ääntä tuottaen'. Vastaajien oli ratkaistava merkitysvivahde ainoastaan muototason avulla. Tarkastelimme, millaisia muototason indeksejä vastaajat testisanoista hahmottivat ja millä tavalla indeksit auttoivat ensikielen (suomi) ja lähisukukielen (viro) deskriptiivisanan ikonisen merkityksen päättelyssä. Aiemmassa deskriptiivisanojen tutkimuksessa semioottinen analyysi on ollut vähäistä (ks. Mikone 2002, 129). Tässä tutkimuksessa deskriptiivisanan ominaisuudet jaettiin ikoneihin (merkitystaso) ja indekseihin (muototaso), ja testillä selvitimme, millaiset kielelliset ainekset konkretisoituvat indekseihin.

Deskriptiivisanojen muototason indeksit ovat testimme perusteella erilaisia. Osa on läpinäkyviä indeksejä, esimerkiksi johtimia, jotka ovat opittuja. Ne tuottavat vahvoja analogioita ja verrokkisanoja. Aineistossa analogia löytyi usein neutraalista sanastosta, ja tämä vahvistaa kahden järjestelmän eli deskriptiivisen ja neutraalin välisen vuorovaikutuksen. Suomen kielessä varsin tärkeiksi osoittautuivat sellaiset johtimet, jotka ratkaisivat liikkeen luonnehdinnan. Tämä on kiinnostava huomio, koska johdinten asemaan deskriptiivisanojen merkitystulkinnassa on kiinnitetty vähän huomiota, ja aihetta olisi tarpeen tutkia systemaattisesti. Johdinten lisäksi muototason indekseinä korostuivat ensitavut, konsonanttiyhitymät sekä tunnusmerkkiset äänteet. Nämä edustavat deskriptiivisanoille odotuksenmukaista äännesymboliikkaa, joka antaa vain vihjeen, ettei kyseessä ole neutraali sana (ks. esim. Hinton ym. 1995, 1–11). Tämä osoitti, että tällaiset äänneisiin liittyvät indeksit, jotka herättävät kielenkäyttäjissä erilaisia mielleyhtymiä, voivat ohjata vastaajat monenlaisiin merkityskenttiin ja sanakirjamerkityksestä poikkeaviin verrokkisanoihin.

Tutkimuksemme vahvistaa, että deskriptiivisanojen merkityksen tulkinta perustuu muototason indeksien tunnistamiseen ja kytkeytyy kielitietouteen ja mielleyhtymiin.

Koska muototasolle ominaiset keinot (esim. kehukset, sanahahmot, muotit; ks. Länsimäki 1988) voivat auttaa merkityksen hahmottamisessa, on odotuksenmukaista, että myös lähisukukielen analyysissä vastaajat nojautuivat ensisijaisesti ensikielensä muototason indekseihin. Rakenteellisia vihjeitä ei kuitenkaan hyödynnetty yhtä laajasti viron sanojen tulkinnoissa. Yllättävää oli, että molemmissa kielissä merkityksen luokittelua perusteltiin jonkin verran määrällisellä ikonisuudella, esimerkiksi ”lyhyt, nopeasti sanottavissa oleva sana” johti tulkintaan ”liikkua nopeasti”.

Deskriptiivisanojen ymmärtämistä auttaa kytkösten havaitseminen deskriptiivisen ja neutraalin sanaston välillä sekä deskriptiivisanaston sisällä. Tämä on kielellistä luovuutta, joka on yksilöllistä ja jonka muovautumiseen vaikuttavat kielellisten tekijöiden lisäksi kyky havaita samankaltaisuuksia. Aineistossamme deskriptiivisanojen merkitys tulkittiin usein huomattavasti laajemmaksi tai erilaiseksi kuin sanakirjassa. Kielenkäyttäjät eivät ole merkityksistä yksimielisiä, ja vastakohtaiset tulkinnat ovat mahdollisia. Deskriptiivisanojen tärkeä ominaisuus onkin merkityksen ja käytön joustavuus, ja kielenkäyttäjällä on valmius hyödyntää tätä ensikielessä. Deskriptiivisanan merkitystä voi muunnella siten, että uudenlainen merkitys avautuu vasta kontekstissa, kuten havainnollistimme *köpittää*-sanan esimerkeissä luvussa 3. Tulkintojen hajonta näkyy myös odotetusti lähisukukielen sanaston ymmärtämisessä: viron sanojen kohdalla yksilöllisiä hahmottamisstrategioita hyödynnettiin enemmän kuin suomen sanojen. Seuraavaksi olisi mielenkiintoista testata deskriptiivisanojen ymmärtämistä kontekstissa.

Ensikielessä deskriptiivisanojen merkityksen tulkintaa ohjaavat läpinäkyvät indeksit, mutta vieraassa kielessä deskriptiivisanojen indeksien oikeansuuntainen tulkinta vaatii edistynyttä kielitaitoa. Läheisestä kielisukulaisuudesta oli tulostemme perusteella jonkin verran hyötyä, koska lähisukukielten muototason indekseissä on osittaista samankaltaisuutta, ja siksi vastaajat pystyivät hyödyntämään ensikielensä kielitietoa myös viron tulkinnoissa. Tämän tutkimuksen vastaajat rajattiin suomenkielisiin, mutta vertailun vuoksi vastaava testi olisi mielekäästä tehdä myös vironkielisille.

Testimme osoittanee myös, että deskriptiivisanan ikoninen merkitys avautuu vasta opittuna mutta että muototason indeksit auttavat tuntemattoman deskriptiivisanan hahmottamisessa. Suomalaisessa tutkimusperinteessä (keskustelusta ks. Jarva 2003) on kuitenkin lähdetty ajatuksesta, että deskriptiivisanat kuvaavat merkitystä pelkästään äänneasullaan. Jos tämä pitäisi täysin paikkansa, vastaajien tulkintojen olisi pitänyt olla yhteneviä.

Lähteet

- ABELIN, ÅSA 1999: *Studies in sound symbolism*. Gothenburg Monographs in Linguistics 17. Department of Linguistics, University of Göteborg, Göteborg.
- 2015: Phonaesthemes and sound symbolism in Swedish brand names. *Ampersand* 2, 19–29. <https://doi.org/10.1016/j.amper.2014.12.001>
- AKITA, KIMI 2021: Nihongo no onomatope to gengo ruikeiron. HARUO KUBOZONO, HISASHI NODA, PRASHANT PARDESHI ja YO MATSUMOTO (toim.): *Nihongo Kenkyū to Gengo Riron kara Mita*

- Gengo Ruikeiron [Linguistic Typology from the Perspectives of Japanese Linguistics and Linguistic Theories. Translated draft, 22.12.2020]. Kaitakusha, Tokyo.
- ANTTILA, RAIMO 1974: Allomorfiin semiotiikkaa. *Virittäjä* 78 (4), 331–338.
- 1976: Affektiivis[-deskriptiivis-onomatopoeettis]ten sanojen asema kielen merkkisysteemissä. *Virittäjä* 80 (1), 126–132.
- 1977: Towards Semiotic Analysis of Expressive Vocabulary. *Semiosis* 5, 27–40.
- 1989: *Historical and Comparative Linguistics*. Amsterdam Studies in the Theory & History of Linguistic Science (6). 2. painos. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam.
- ANTTILA, RAIMO – EMBLETON, SHEILA 1995: The Iconic Index: from Sound Change to Rhyming Slang. RAFFAELE SIMONE (toim.): *Iconicity in Language. Current Issues in Linguistic Theory* 110, 87–118. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam.
- ATKIN, ALBERT 2023: Peirce's Theory of Signs. EDWARD N. ZALTA ja URI NODELMAN (toim.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2023 Edition). Saatavissa <https://plato.stanford.edu/archives/spr2023/entries/peirce-semiotics/> (viitattu 16.3.2025).
- DINGEMANSE, MARK 2023: Ideophones. EVA VAN LIER (toim.): *The Oxford Handbook of Word Classes*, 466–476. Oxford University Press, Oxford. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198852889.013.15>
- EMS 2024: *Eesti murrete sõnaraamat*. Eesti Keele Instituut, Tallinn. Saatavissa <https://www.eki.ee/dict/ems/> (viitattu 16.3.2025).
- HAHMO, SIRKKA-LIISA 1994: *Grundlexem oder Ableitung? Die finnischen Nomina der Typen kämmen und pähkinä und ihre Geschichte*. Studia Fennica, Linguistica, 5. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- HEINSOO, HEINIKE – SAAR, EVA 2015: Sound symbolism of expressive verbs in Finnic languages (Estonian, Finnish, Ingrian, Votic). *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 6 (1), 55–74. <https://doi.org/10.12697/jeful.2015.6.1.04>
- HINTON, LEANNE – NICHOLS, JOHANNA – OHALA, JOHN J. 1995: Introduction: sound symbolic process. HINTON, LEANNE, JOHANNA NICHOLS ja JOHN J. OHALA (toim.): *Sound Symbolism*, 1–11. Cambridge University Press, Cambridge. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511751806>
- HOUSEHOLDER, F. W. 1946: On the problem of sound and meaning, an English phonestheme. *Word* 2, 4–83.
- ISK = VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HAKULINEN, AULI – ALHO, IRJA ja HEINONEN, TARJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 950. 2. painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- JARVA, VESA 2003: *Venäläisperäisyys ja ekspressiivisyys suomen murteiden sanastossa*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- 2008: Suomen kielen ekspressiivisten sanojen ominaispiirteitä. *Folia Uralica Debrececiensia* 15, 13–33.
- 2020: *Koloratiivirakenne itämerensuomalaisissa kielissä*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 275, 141–157.
- JARVA, VESA – KYTÖLÄ, SAMU 2007: The Finnish Colorative Construction and Expressivity. *SKY Journal of Linguistics* 20, 235–272. Saatavissa <https://journal.fi/finjol/article/view/152895> (viitattu 16.3.2025).
- JÜRVESTON, MARIA-MAGDALENA 2014: Kyselytestimenetelmä naurua kuvaavien verbaalisten koloratiivikonstruktioiden merkitysten selvittelyssä. *Lähivõrdlusi. Lähivertailuja* 24, 81–99. Eesti Rakenduslingvistika Ühing, Tallinn. <http://dx.doi.org/10.5128/LV24.03>
- 2015: *Suomen kielen nauramisverbit koloratiivikonstruktiossa: muoto, merkitys ja tehtävät*. Tallinna Ülikooli Kirjastus, Tallinn.
- JÄÄSKELÄINEN, ANNI 2013: *Todisteena äänen kuva: suomen kielen imitatiivikonstruktiot*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- KETTUNEN, LAURI 1927: Säännönmukaisuuden puutteesta kielenelämässä. *Virittäjä* 31, 14–28.
- KIM, JEONGDO 2019: *Hulisemisesta hulinaksi: onomatopoeettisuuden haalistuminen suomen fonesteemisten substantiivien valossa*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- KOPONEN, EINO 1998: *Eteläviron murteen sanaston alkuperä: itämerensuomalaista etymologiaa*. Suoma-

- lais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 230. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- KS 2024: *Kielitoimiston sanakirja*. Kotimaisten Kielten Keskuksen Verkkojulkaisu 35. Päivitetty 19.3.2024. Saatavissa <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi>.
- KULONEN, ULLA-MAIJA 2010: Fonesteemit ja sananmuodostus: suomen kontinuatiivisten u-verbijohdosten historiaa. *Suomi* 197. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- LARJAVAARA, MATTI 2002: Puhuvat sanat. *Virittäjä* 106 (3), 444–450.
- 2007: *Pragmasemantiikka*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1077. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- LEHTINEN, TAPANI 1993: Korrelaatio sananmuodostuskijänä: suomen *aise-*, *äise-*loppuisten verbien derivaatio- ja merkityshistoriaa. *Virittäjä* 97 (2), 171–186.
- LÜHR, ROSEMARIE 1988: Expressivität und Lautgesetz im Germanischen. *Monographien zur Sprachwissenschaft* 15, Heidelberg.
- LÄNSIMÄKI, MAIJA 1975: Kurnaali on kummallista. *Virittäjä* 79 (3), 267–278.
- 1988: Mallien osuudesta sanojen johtamisessa. *Virittäjä* 92 (2), 230–237.
- MIKONE, EVE 2001: Ideophones in the Balto-Finnic Languages. F. K. ERHARD VOELTZ ja CHRISTA KILIAN-HATZ (toim.): *Ideophones*. Typological Studies in Language 44, 223–234. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam.
- 2002: *Deskriptiiviset sanat. Määritelmät, muoto ja merkitys*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 879. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- MÄGER, MART 1959: Onomatopoeetilisest sõnavarast eesti keeles. *Keel ja kirjandus* 9, 522–526.
- PENTTILÄ, AARNI 1922: Sanojen tunneaines. *Virittäjä* 26, 81–84.
- PÖLMA, VALVE 1967: *Onomatopoeetilised verbid eesti kirjakeeles*. Saatavissa https://www.ester.ee/record=b4087512*est (viitattu 16.3.2025).
- RUOPPILA, VEIKKO 1934: Muutamia piirteitä puheesta. *Virittäjä* 38, 22–34.
- 1935: Vokaalivaihtelu äänne- ja merkitysoyppisena tekijänä. *Virittäjä* 39, 128–136.
- RYTKÖNEN, AHTI 1937: Koloratiivinen konstruktio. *Virittäjä* 41, 95–131. Saatavissa <https://journal.fi/virittaja/article/view/30170> (viitattu 23.2.2024).
- 1940: *Eräiden itämerensuomen tm-sanojen historiaa*. Kielentutkimuksen Työmaalta III. Suomalainen kirjakauppa, Jyväskylä.
- RÄISÄNEN, ALPO 1978: Kantasanan ja johdoksen suhteesta. *Virittäjä* 82, 322–344.
- SMS 2024: *Suomen murteiden sanakirja*. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisu 30. Päivitetty 5.6.2024. Helsinki. Saatavissa <https://kaino.kotus.fi/sms/>.
- VANHATALO, ULLA 2002: ”Naiset motkottaa aiheesta ja nalkuttaa syyttä”. Kyselytestit verbien semanttisten sisältöjen arvioinnissa. *Virittäjä* 106 (3), 330–353.
- VAN LIER, EVA (toim.) 2023: *The Oxford Handbook of Word Classes*. 1. painos. Oxford University Press, Oxford. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198852889.001.0001>
- VELDI, ENN 1997: Some typological characteristics of Estonian onomatopoeic formations. MATI EREL (toim.): *Estonian Typological Studies* 2. Tartu Ülikooli Eesti Keele Õppetooli Toimetised 8, 221–237. Tartu Ülikool, Tartu.
- VIIMARANTA, JOHANNA 2020: Suomen veden ääniin liittyvien imitatiivien vakiintuneisuus erityyppisten aineistojen pohjalta. *Sananjalka* 62, 125–155. <https://doi.org/10.30673/sja.89405>
- VOELTZ, F. K. ERHARD – CHRISTA KILIAN-HATZ (toim.) 2001: *Ideophones*. *Typological Studies in Language* 44. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam. <https://doi.org/10.1075/tsl.44>
- VÄRV, VALVE 1965: Ühest onomatopoeetilisest verbiperest eesti kirjakeeles. *Emakeele Seltsi Aastaraamat* 11, 49–58.
- WESTERMANN, DIEDRICH 1965: *A study of the Ewe language*. Oxford University Press, London.
- ZAWADA, BRITTA 2006: Linguistic creativity from a cognitive perspective. *Southern African Linguistics and Applied Language Studies* 24 (2), 235–254.

EVE MIKONE and PÄIVI LAINE: Linguistic strategies enabling the interpretation of descriptive word meanings in Finnish and Estonian

Our article investigates the linguistic strategies that enable the interpretation of descriptive word meanings in Finnish and Estonian. The descriptiveness of these words is iconic at the semantic level and indexical at the phonological and morphological levels. These words often employ marked linguistic features – such as distinctive sounds and structural patterns – the interpretation of which may depend on linguistic intuition and creative language use. Our study presents a comparative, test-based analysis of how the meanings of descriptive words are interpreted.

The data for this study comprise word classifications and accompanying justifications provided by 42 university students. The test included 20 words from each language (Finnish and Estonian), and the participants were asked to categorise them into four semantic groups: (1) move slowly, (2) move fast, (3) move aimlessly, and (4) move or act accompanied by sound. The study focuses on the following research questions:

1. How does indexical descriptiveness at the phonological and morphological levels contribute to the interpretation of iconic meaning in the first language (Finnish) and one of its closely related language (Estonian)?
2. What types of form-level indices do participants perceive in the test words?

The classification of Finnish words was conducted first. The responses were relatively evenly distributed across the four semantic categories. No word was unanimously assigned to a single category; all exhibited some degree of variation. From this variation, three interpretive tendencies emerged: (1) classification into a single category, (2) classification primarily into two categories, and (3) classification into three or more categories.

The Estonian words were classified in a similar manner, with a comparable distribution across the four categories. As with the Finnish data, no Estonian word was exclusively assigned to one category, and the same threefold distribution pattern was observed.

The ability to interpret the meanings and nuances of descriptive words develops over time. Our findings indicate that interpreting such words in one's first language relies heavily on linguistic awareness and associative thinking. Understanding descriptive vocabulary requires the ability to perceive connections between a descriptive and neutral lexicon, a process that draws on individual linguistic intuition.

The data suggest that the semantic scope of descriptive words is often interpreted more broadly or differently than defined in dictionaries, and language users do not always agree on their meanings. For comparison words, the relationship between descriptive and neutral vocabulary was particularly salient, with meanings frequently inferred through structural cues such as initial syllables, consonant clusters, and marked phonemes. Derivational suffixes also played a significant role in conveying movement-related meanings. In both languages, some justifications for classification were based on quantitative iconicity. In the first language, interpreting descriptive words requires familiarity with form-level indices and contextual cues. Consequently, understanding such words in a related foreign language also demands advanced language skills. Nevertheless, our findings suggest that linguistic relatedness provides a degree advantage, as closely related languages share partially overlapping form-level indices.

EVE MIKONE
eve.mikone@utu.fi

PÄIVI LAINE
paipel@utu.fi